

A halászat múltja és jelene a Tisza-vidéken

A Tisza egykori halbősége

Herman Ottó (1887) szerint a halászat a magyarság ösfoglalkozásai közé tartozik. A folyószabályozásokat megelőzően a Tisza rendkívüli halbőséggel rendelkezett. A rendszeres tavaszi áradások előtötték az egykori árteret, megfelelő körülményeket teremtve a halaknak a szaporodáshoz és az ivadék felnevelkedéséhez. A folyó természetes életműködését gazdálkodásával az ember is segítette. A kiöntések a folyó főmedrével úgynevezett fokokkal voltak összekötve, melyet a halászbokrok karban tartottak, tisztítottak. Itt építették azokat a rekesztéseket, melyek segítségével a nagyobb már ivarérett halakat zsákmányul ejthették, az ivadék viszont a rekesztés rácsain keresztül visszajuthatott a főmederbe, biztosítva ezzel a következő évek utánpótlását.

Nem véletlen tehát, hogy külföldi utazók csodálattal említik a folyó halbőségét:

„A Tisza folyó (halbőség) tekintetében a legelső egész Európában, vagy ha szabad mondanom, az egész világon... A Bodrog folyó, amely Tokaj közelében ömlik a Tiszába, szintén annyira haldús, hogy a lakosság állítása szerint nyáron, sekély vízállás mellett, a sok haltól megdagad...” (Edward Brown, 1677)

„December elején Tiszadobnál átkeltem a Tiszán, amelyben annyi a hal, hogy szinte közmondássá vált: a Tiszának fele víz, fele pedig hal.” (A. Pinxner, 1697)

A fokgazdálkodás idejében a halászat gyakori foglalkozásnak számított (1. kép), egy-egy településen több halászbokor is dolgozhatott. A halászat azonban a legtöbb itt élő ember számára kiegészítő jövedelmet is jelentett. A kisebb, nehezen halászható vizeken kisszerszamos módszerekkel halászhatott az egyszerű parasztember is, az egykori mocsarakat pedig pákászok és csíkászok járták zsákmány után kutatva (2. kép). A pákász a halfogáson kívül madarászott, megfogta a teknőst, a mocsárban élő egyéb vadakat és biztonságos utat mutatott a mocsárrengetegen keresztül az arra utazónak. A csíkász csak halfogással, azon belül is csak a réticsík (*Misgurnus fossilis*) fogásával foglalkozott, mely nagy tömegekben fordult elő az oxigénszegény vizekben.

1. kép: Szigonyos halász (Herman, 1887)

A folyószabályozások halállományra gyakorolt hatása

A Tisza szabályozása következtében eltűnt az egykori halbőség, melynek okait Répássy a következő pontokban foglalta össze:

- a Tisza-völgy árterülete az 1/8-ára csökkent
- fele annyi ideig borítja az árvíz a hullámteret
- az árvíz magasabban vonul le és ezáltal hidegebb is, ami nem kedvez a halak szaporodásának és a táplálékszervezetek fejlődésének sem
- fokozza a hátrányos befolyást a sok partbiztosítási munkálat is

„Nem nagyítunk, ha a fent jelzett arányszámot ezek után a mostani és régi halmennyiség között 1: 100-zal fejezzük ki.” (Répássy, 1903)

A fentebb leírtakon kívül rontja az ívás sikerességét az is, hogy sokkal kisebb mennyiségben áll rendelkezésre az íváshoz szükséges növényzet a hullámtéren, ami a szaporodásukhoz növényzetet (elsősorban fűféléket) igénylő halfajok (pl.: pontyfélék, csuka, süllő) szaporodására hat kedvezőtlenül. Ezt az árterület lecsökkenésén kívül az erdőterületek arányának növekedése és a legeltetés, kaszálás visszatorzulása is okozza. További probléma az is, hogy az áradások után a kubikgödrökben visszamaradó haltömeg nem jut vissza az anyamederbe és elpusztul. Ezt már a 19. században felismerték, és több rendelet is született, hogy a kubikokat kössék össze és lejtős fenékekkel vezessék be a Tiszába. Az ármentesítő társulatok azonban a munka nagyságára és illetéktelenségükre hivatkozva nem hajtották végre a rendeletet (Répássy, 1903).

2. kép: Pákásztanya (Herman, 1887)

A folyószabályozások utáni emberi beavatkozások hatásai

A folyószabályozások után is történtek kedvezőtlen beavatkozások. Ezek közül a legfontosabbak a vízierőművek és vízlépcsők építése, valamint a nemzeti és nemzetközi hajózhatóság feltételeinek javítását szolgáló beruházások, melyek jelentősen megnehezítik a halak és egyéb vízi élőlények vándorlásának és szaporodásának feltételeit (gondoljunk csak a korábban tömegesen felvándorló tokfélékre /viza, vágótok, sima tok, sőregtok/). A káros hatások kiküszöbölésére hallépcsők építése szükséges (Udvari, 2005), melyek azonban nem nyújtanak valódi megoldást. A vízierőművek vonzáskörzetében kedvezőtlen vízszintingadozások alakulnak ki, ami drasztikus vízszintcsökkenéshez vezethet az alatta levő szakaszokon. A hullámtéren gyakran szárazra kerül az ivadék, ami tönkretetheti az éves szaporulatot!

A vízügyi beavatkozások káros hatásain kívül a vízminőség is jelentősen befolyásolja a halak életfeltételeit. Több halfaj, mint például a tokfélék és a pisztrángfélék, igen érzékenyen reagálnak a környezetszennyezések miatt romló vízminőségre, állományuk jelentősen csökken.

3. kép: Csörögi József tiszasülyi halászmester (1960-as évek)

4. kép: Halak a csónakban

A halszaporulat csökkenésével a halászati tevékenység is fokozatosan visszaszorult (3.-4. kép). Országos szinten mindenhol a horgászati hasznosítás kerül egyre inkább előtérbe, ami a halászati hasznosítás fokozatos eltűnéséhez vezethet.

A halász élethivatás szerűen végzi feladatát (5. kép), így megfelelő szabályozás esetén elemi érdeke és felelőssége kellene, hogy legyen, hogy a folyó és a benne élő élőlények egészségesek legyenek. Hivatalosan a halászok végzik az ivadékmentéseket is, azonban csökkenő létszámuk miatt egyre nehezebben látják el ezt a feladatot.

5. kép: Kovács Géza varsázik a Tiszán (Doba, 2012)

Felhasznált és ajánlott irodalom:

Andrásfalvy B. (1973): A Sárköz és a környező Duna-menti területek ősi ártéri gazdálkodása és vízhasználata a szabályozás előtt. Vízügyi Dokumentációs és Tájékoztató Iroda, Budapest, 74 p.

Harka Á., Sallai Z. (2004): Magyarország halfaunája. Nimfea Természetvédelmi Egyesület, Szarvas, 269 p.

Herman O. (1887): A magyar halászat könyve I.-II. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, (Aréna Kiadó Kft., Budapest, 1991) 860 p.

Udvari Zs. (2005): A hallépcsők jelentősége. Halászat, Budapest, 98.3. 105-110. p.

Répássy Miklós (1903): A Tisza halászata hajdan és most. Budapest, 35 p.

A Tisza-vidéken jellemző halászati eszközök

A magyarság a honfoglalás előtt is foglalkozott halászattal, így nem véletlen, hogy Magyarországon Európa szerte egyedülálló hagyományai maradtak fenn a halászati módszerek és eszközök használatának. A Kárpát-medence legendás halbősége azonban nem csupán természeti adottság, hanem az ember tudatos munkájának, természettel való együttműködésének az eredménye volt. A folyók rendszeres áradását tudatosan irányították, hogy az a mélyebben fekvő területeket lehetőleg úgy öntse el, hogy az áradások után lecsapolható és így halászható is legyen. A halászat rekesztéssel történt, mely a folyót az ártérrel összekötő fokon állított rács volt, amin az ivadék halak visszajuthattak az anyamederbe, míg a kifejlett, már leszaporodott halak rabul estek.

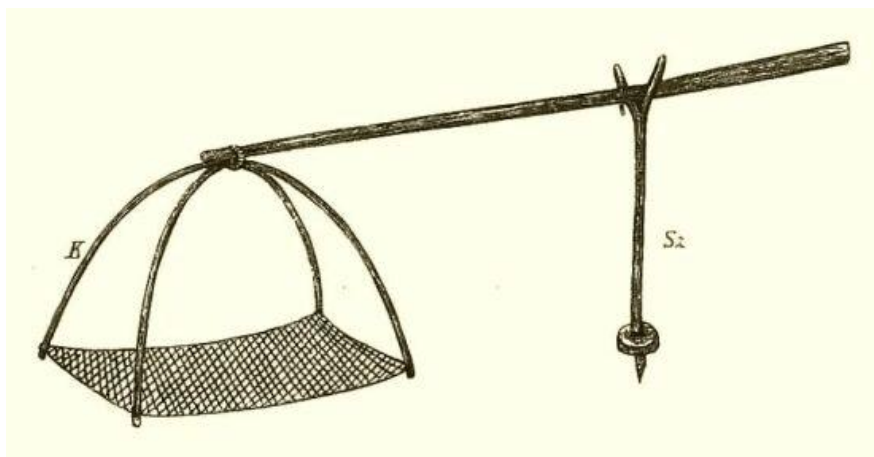
A folyószabályozások után folyóink halbősége és az egykori ártéri vagy foki gazdálkodás is eltűnt, azonban a halászok emlékezetében és gyakorlati alkalmazásában, valamint néprajzi kutatásoknak köszönhetően a halászati módszerek és eszközök fennmaradtak az utókor számára.

Szilágyi Miklós „A tiszai halászat” c. munkájában az alábbi felosztásban mutatja be a halászeszközöket:

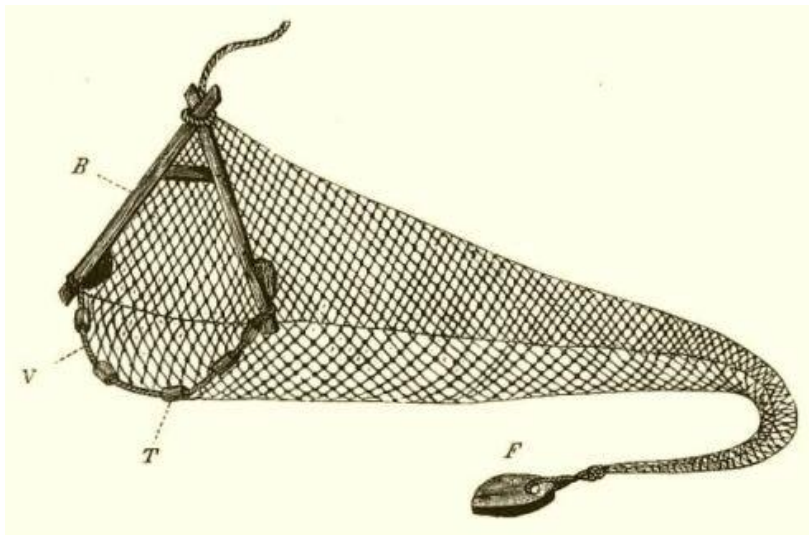
- Kisszerszámok
- Rekesztő halászat
- Nagyhálók
- Horgos halászat

A kisszerszámok

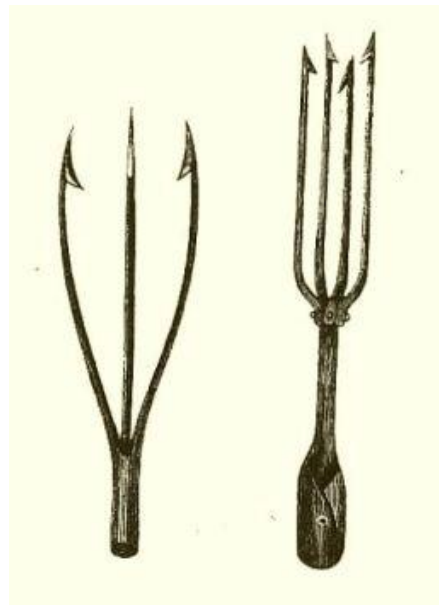
A kisszerszámok (1.-6. kép) közé soroljuk a szigonyokat (ma már tiltott halászati módszer), a tapogatókat, az emelőhálókat, a kecéket és az egyéb kishálókat, mint pl.: a villeghálót, ollóhálót, bokorhálót és a dobóhálót. A felsorolt szerszámok szerkezetileg és formájukat tekintve is igen különbözőek, közös bennük viszont az, hogy kezelésükhöz egy ember is elegendő, éppen ezért eredményes használatukhoz nagy ügyesség és tapasztalat kell.

1. kép: Négykávás emelőháló

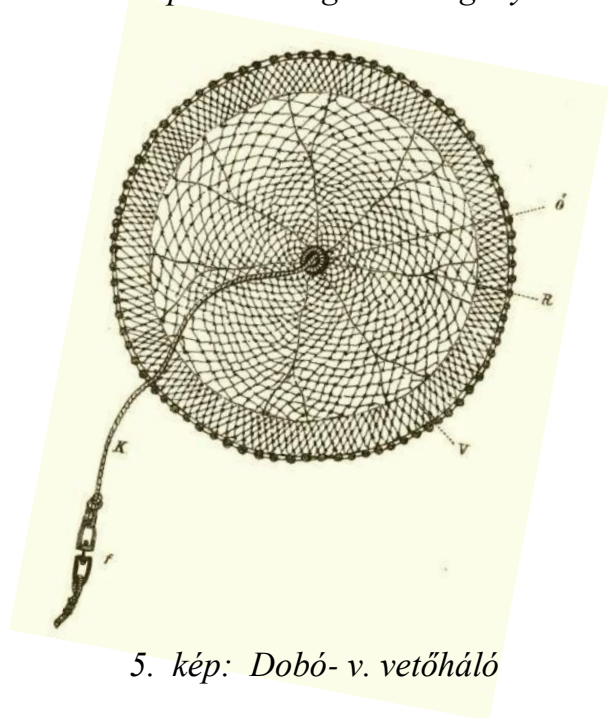
2. kép: Hosszú kece

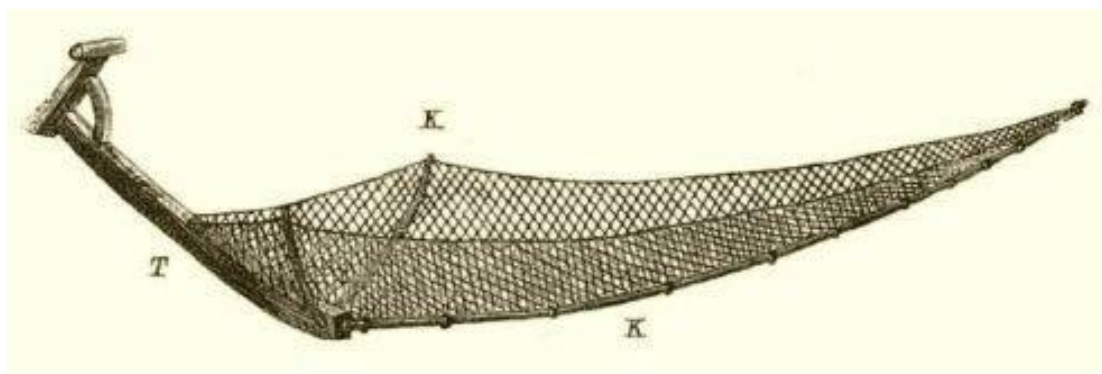
3. kép: Háromágú tűzősigonyok

4. kép: Vesszőtapogató

5. kép: Dobó- v. vetőháló

6. kép: Villegháló

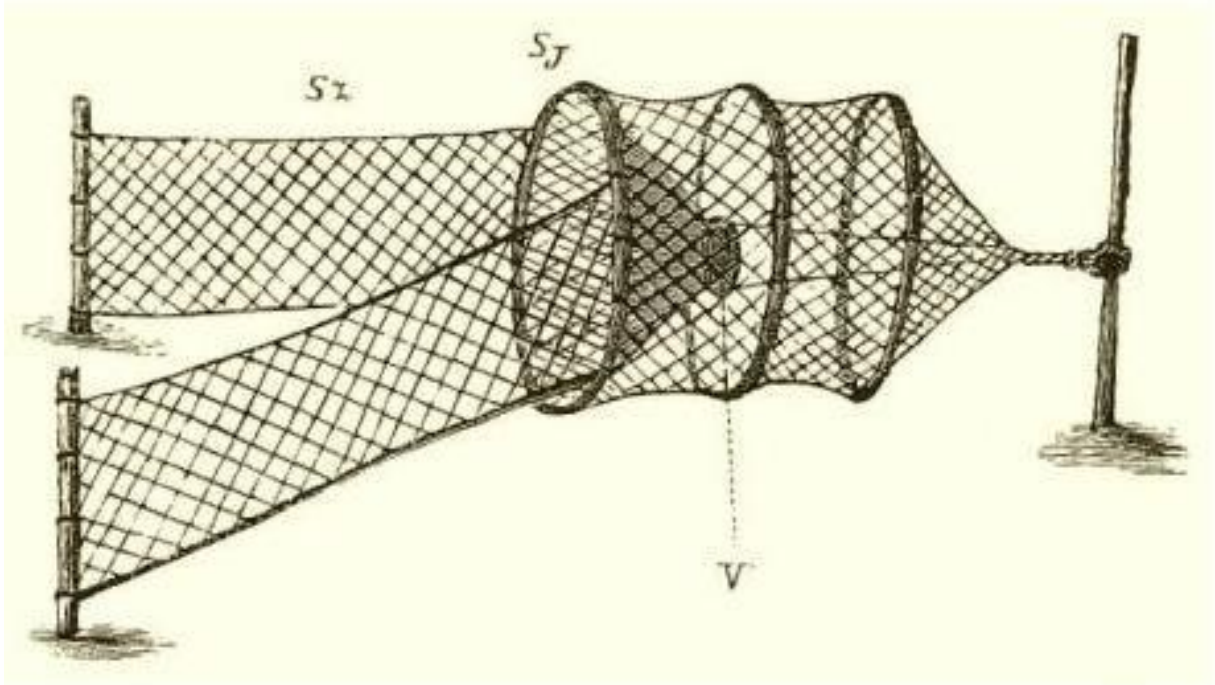
A rekesztő halászat

A rekesztéses halászat a halnak azt a tulajdonságát használja ki, hogy akadálynak úszva nem fordul vissza, hanem átjárót, kibúvót keres rajta. Ha ezt az akadályt az ember alkotja, könnyen bevezethető egy olyan ketrecbe, ahonnan nem tud kiszabadulni, mivel a szűkülő bejáraton ugyan befurakodhat, a kivezető nyílást azonban aligha találja meg. A csapdába ejtett halak ugyanakkor hosszabb ideig is élélhetnek itt, így ezek az eszközök egyszersmind haltárolóként is szolgálhattak. Nem minden eszköznek van ugyanakkor csapda része.

Ebbe a csoportba soroljuk a fokokat lezáró rekesztéseket, a folyókon épített hal-megállító szégyéket, a rekesztőhálókat (mint pl.: a kecsegeháló, a mét- és marázsaháló), valamint a vesszéből-nádból épített vejszéket és a varsákat is (7.-8. kép).

7. kép: Vejsze

8. kép: Szegedi szárnyas varsa

Nagyhálók

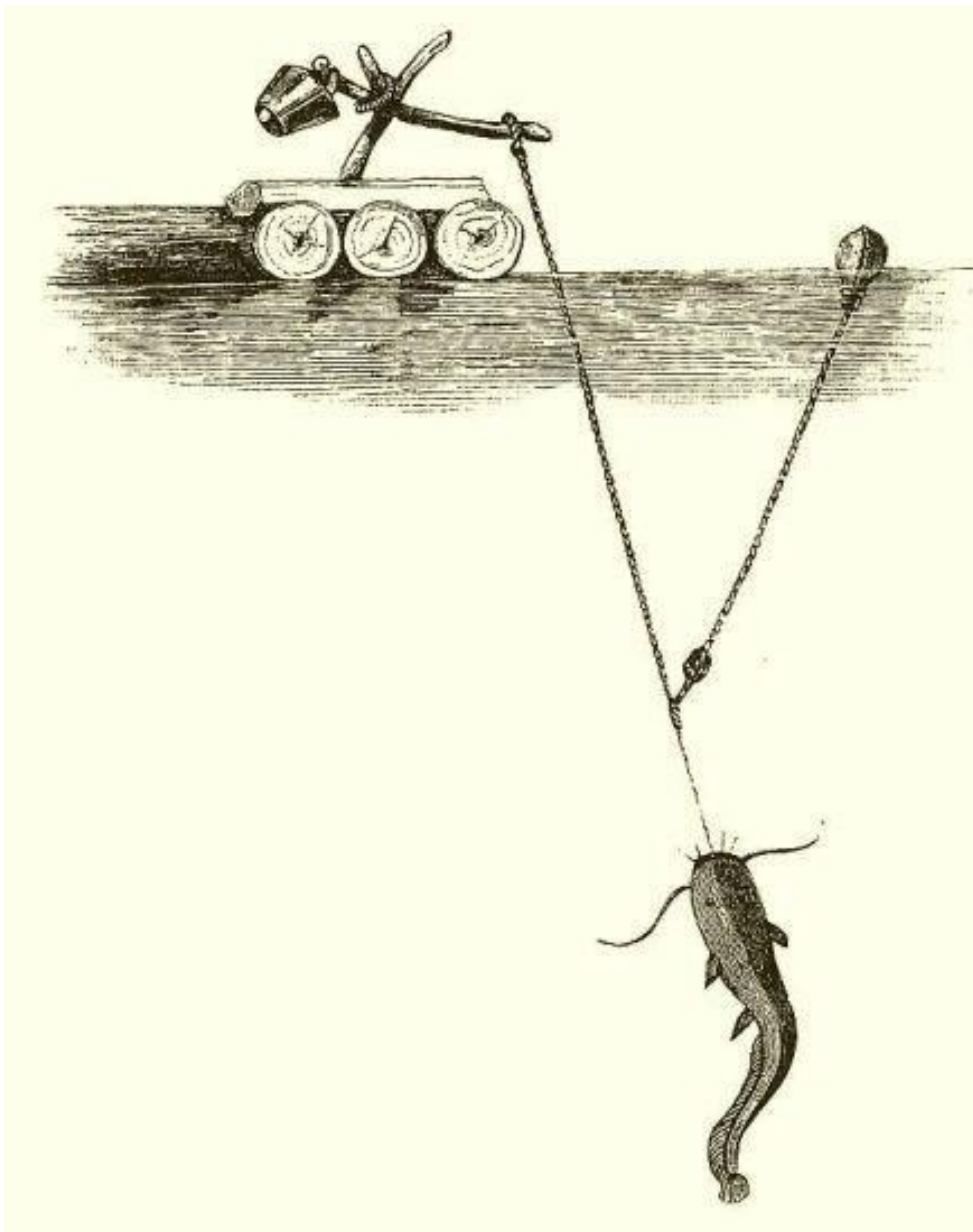
Mind a néprajzi források, mind a ma élő halászok megkülönböztetik a nagy- (vagy öreg-) hálót a kisszerszámoktól. A nagyhálók kerítőhálók (részei: alín, felín, para v. úszó, apacs- v. csatfa, léhés), melyek használatához legalább kettő, de jellemzően 4-12 tagú halászcsapat (halászbokor, halászbrigád) kell. Ebbe a csoportba tartozik az öregháló (9. kép), melyet folyóvízen használnak (aszimmetrikus felépítésű), a gyalom, melyet két öreghálóból összetoldva is kialakítható és állóvizeken használnák, valamint az ehhez hasonló szerkezetű (tehát szimmetrikus) piritty v. lapsoló háló, melyet folyóvízen két csónakból vontatnak, és nem a parton, hanem a folyóvízen szedik fel.

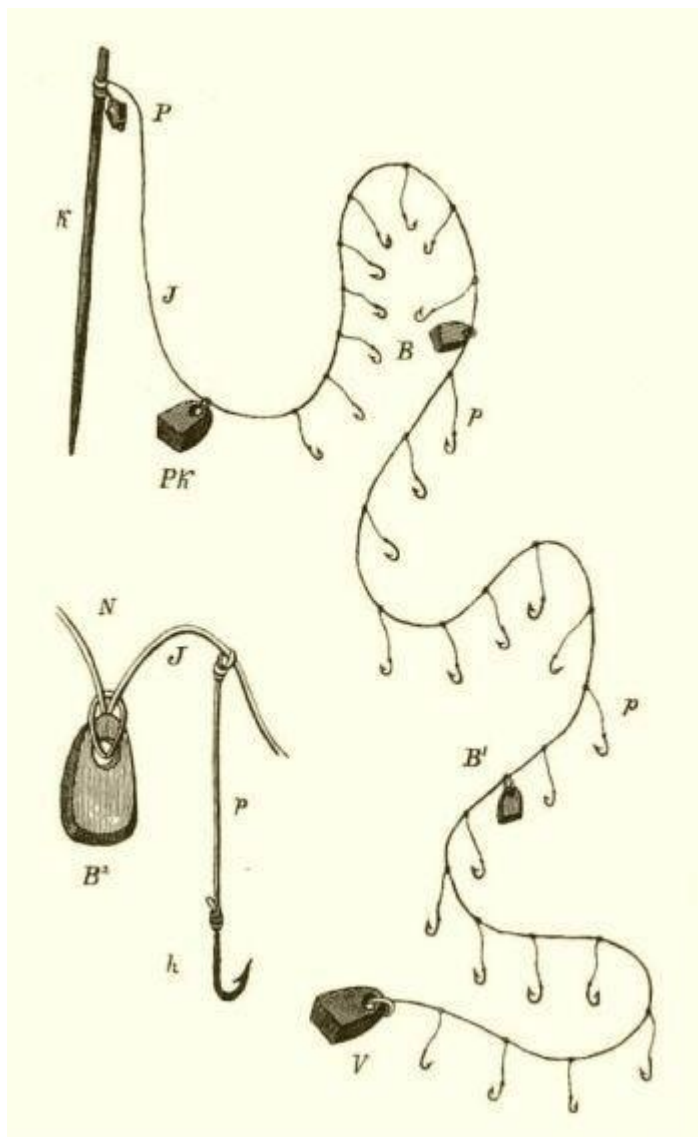
9. kép: Öregháló

Horgos halászat

A horgos halászat és a sporthorgászat nem azonos fogalmak, jelenleg a horgos halászat módszerei természetvédelmi indokkal nem alkalmazhatóak. Míg a horgásznak a törvény előírása szerint végig a felszerelése mellett kell tartózkodnia, addig a horgos halászatnak (a kutyogtatástól eltekintve) épp az volt a lényege, hogy a halász a felcsalizott horgokat magára hagyta, s a hal önmagát akasztotta meg a készsége. Egy- és sokhorgos módszerek is tartoznak ebbe a csoportba (10.-11. kép), mint az egyes v. parti horgok (pl.: csapóhorog, kolompos horog, menyhalas), a puttyogtatás v. kutyogtatás és a különböző véghorgok (fenéchorog, paláshorog, butyka).

10. kép: Kolompos horog

11. kép: Pörgettyűs fenékhorg

Felhasznált irodalom:

Herman O. (1887): A magyar halászat könyve. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 860 p.

Szilágyi M. (1995): A Tiszai halászat. Akadémia Kiadó, Budapest, 291 p.

(A képek Herman Ottó „A magyar halászat könyve” c. munkájából származnak)

VIDÉKFEJLESZTÉSI
MINISZTERIUM

**Készült a Vidékfejlesztési Minisztérium
2011. évi Zöld Forrás pályázat támogatása által.**

Pályázati azonosító: PTKF/2304/2011.

A pályázat címe: „Élő folyót, gazdag tájat – szemléletformálás a helyi halászat, halgazdálkodás és ökoturizmus hosszú távú fejlesztésében”.